

TRANSFORMATIV TA'LIMDA BO'LAJAK O'QITUVCHINING KASBIY- SHAXSIY RIVOJLANISHI

Safarova Nigora Nasilloevna

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD)

Email: safarovanigora2211@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi transformativ ta'limning bo'lajak o'qituvchilar kasbiy-shaxsiy rivojlanishiga ta'siri ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilingan. Kasbiy-shaxsiy rivojlanish talabning bilim va ko'nikmalarini kengaytirish bilangina cheklanmay, uning pedagogik qarashlari, kasbiy qadriyatlari, faoliyat motivlari va o'zini o'qituvchi sifatida anglashidagi sifat o'zgarishlarini ham qamrab olishi asoslangan. Transformativ ta'lim jarayonida muammoli tajriba, tanqidiy refleksiya, dialogik hamkorlik, bilimlarni qayta konstruksiyalash, faoliyatda sinab ko'rish va kasbiy transferning o'zaro bog'liqligi ochib berilgan. Bo'lajak o'qituvchining kasbiy-shaxsiy rivojlanishini ta'minlaydigan motivatsion-aksiologik, refleksiv-dialogik va faoliyatli-transformativ mexanizmlar tavsiflangan. Mazkur mexanizmlar talabning pedagogik voqelikka ongli munosabatini, mustaqil qaror qabul qilishini va o'z kasbiy rivojlanishini boshqarish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qilishi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: transformativ ta'lim, bo'lajak o'qituvchi, kasbiy-shaxsiy rivojlanish, tanqidiy refleksiya, kasbiy pozitsiya, dialogik hamkorlik, pedagogik tajriba, kasbiy transfer.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОЕ РАЗВИТИЕ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. В данном тезисе с научно-педагогической точки зрения проанализировано влияние трансформативного обучения на профессионально-личностное развитие будущих учителей. Обосновано, что профессионально-личностное развитие не ограничивается расширением знаний и умений студента, а охватывает также качественные изменения в его педагогических взглядах, профессиональных ценностях, мотивах деятельности и осознании себя как

учителя. Раскрыта взаимосвязь проблемного опыта, критической рефлексии, диалогического взаимодействия, реконструирования знаний, их апробации в деятельности и профессионального переноса в процессе трансформативного обучения. Охарактеризованы мотивационно-аксиологический, рефлексивно-диалогический и деятельностно-трансформативный механизмы, обеспечивающие профессионально-личностное развитие будущего учителя. Показано, что данные механизмы способствуют формированию осознанного отношения студента к педагогической действительности, способности самостоятельно принимать решения и управлять собственным профессиональным развитием.

Ключевые слова: трансформативное обучение, будущий учитель, профессионально-личностное развитие, критическая рефлексия, профессиональная позиция, диалогическое взаимодействие, педагогический опыт, профессиональный перенос.

PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT OF A PROSPECTIVE TEACHER IN TRANSFORMATIVE LEARNING

Abstract. This thesis analyzes the impact of transformative learning on the professional and personal development of prospective teachers from a scientific and pedagogical perspective. It is substantiated that professional and personal development is not limited to expanding students' knowledge and skills but also encompasses qualitative changes in their pedagogical views, professional values, motivation, and self-perception as teachers. The interrelationship among challenging experiences, critical reflection, dialogic interaction, knowledge reconstruction, practical application, and professional transfer within the transformative learning process is revealed. The motivational-axiological, reflective-dialogic, and activity-transformative mechanisms that facilitate prospective teachers' professional and personal development are characterized. These mechanisms are shown to contribute to the formation of students'

conscious attitudes toward pedagogical reality and their ability to make independent decisions and manage their own professional development.

Keywords: transformative learning, prospective teacher, professional and personal development, critical reflection, professional position, dialogic interaction, pedagogical experience, professional transfer.

Zamonaviy pedagogik ta'lim oldida nafaqat muayyan bilim va metodlarni egallagan, balki o'z faoliyatini tanqidiy tahlil qila oladigan, o'zgaruvchan ta'lim sharoitlariga moslashadigan hamda kasbiy qarorlarining pedagogik va ijtimoiy oqibatlarini anglaydigan o'qituvchini tayyorlash vazifasi turibdi. Mazkur vazifa bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonini tayyor bilimlarni o'zlashtirishdan kasbiy tajribani anglash, qayta baholash va takomillashtirishga yo'naltirishni talab etadi. Shu jihatdan transformativ ta'lim bo'lajak o'qituvchining kasbiy-shaxsiy rivojlanishini ta'minlashning istiqbolli pedagogik asosi sifatida namoyon bo'ladi.

Transformativ ta'lim nazariyasida ta'lim insonning mavjud tasavvurlari, taxminlari va tajribani talqin qilish usullarini tanqidiy qayta ko'rib chiqish jarayoni sifatida tushuntiriladi. J. Mezirov transformativ o'rganishni shaxsning muammoli qarashlar tizimini tanqidiy refleksiya va muloqot orqali qayta shakllantirishi bilan bog'laydi [1; 2]. Bunda o'zgarish faqat bilim hajmining ortishi bilan emas, balki insonning o'ziga, faoliyatiga va atrofdagi voqelikka munosabatidagi yangilanish bilan belgilanadi. Shuning uchun transformativ ta'lim natijasini oddiy o'zlashtirish ko'rsatkichlaridan kengroq mazmunda baholash zarur.

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy-shaxsiy rivojlanishi — bu talabaning pedagogik bilimlari, faoliyat usullari, kasbiy qadriyatlari, refleksiv qobiliyati va o'qituvchilik pozitsiyasida yuz beradigan o'zaro bog'liq sifat o'zgarishlari jarayonidir. Mazkur rivojlanish jarayonida talaba pedagogik faoliyatning tayyor me'yorlarini o'zlashtiruvchi obyekt bo'lib qolmay, o'z tajribasini anglaydigan, qarashlarini qayta baholaydigan hamda rivojlanish yo'nalishini belgilaydigan faol subyektg aylanadi.

Kasbiy va shaxsiy rivojlanishning o‘zaro birligi o‘qituvchi faoliyatining o‘ziga xos xususiyatidan kelib chiqadi. Pedagogning kasbiy qarori uning bilimlari bilan bir qatorda qadriyatlari, e‘tiqodi, mas‘uliyati, ta‘lim oluvchiga munosabati va o‘z faoliyatini baholash qobiliyatiga ham bog‘liq. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchini tayyorlashda faqat metodik harakatlar algoritmini o‘rgatish yetarli emas. Talaba nima uchun aynan shu pedagogik qarorni tanlayotgani, uning qarori ta‘lim oluvchining rivojlanishiga qanday ta‘sir ko‘rsatishi va muqobil yondashuvlardan qaysi jihatlari bilan farqlanishini ham anglashi lozim.

Transformativ ta‘limdagi kasbiy-shaxsiy rivojlanishning boshlang‘ich nuqtasi talabaning mavjud qarashlari bilan yangi pedagogik vaziyat talablari o‘rtasidagi nomuvofiqlikdir. Murakkab yoki ziddiyatli pedagogik vaziyat talabaning ilgari shakllangan tasavvurlarini savol ostiga qo‘yadi. Masalan, barcha talabalarga bir xil topshiriq berishni adolatli yondashuv deb hisoblagan bo‘lajak o‘qituvchi turli ta‘lim ehtiyojlariga ega o‘quvchilar ishtirokidagi vaziyatni tahlil qilish jarayonida o‘z qarashlarini qayta baholash zaruriyatiga duch keladi. Mazkur holat transformativ o‘zgarishga olib kelishi uchun muammoli vaziyatning o‘zi yetarli emas. U tanqidiy refleksiya, dalillarga asoslangan muloqot va muqobil yechimlarni amalda tekshirish bilan to‘ldirilishi kerak.

Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-shaxsiy rivojlanishini ta‘minlash mexanizmlarini uchta o‘zaro bog‘liq guruhga ajratish mumkin.

Birinchisi – **motivatsion-aksiologik mexanizm**. U talabaning pedagogik faoliyat mazmunini shaxsiy va ijtimoiy qadriyat sifatida anglashiga xizmat qiladi. Bunda kasbiy muammolarni shaxsiy mazmunga ega vaziyatlar bilan bog‘lash, pedagogik qarorlarning axloqiy jihatlari muhokama qilish, o‘qituvchining mas‘uliyati va kasbiy tanlovini tahlil etish muhimdir. Mazkur mexanizm talabaning o‘zgarishga bo‘lgan ichki ehtiyojini yuzaga keltiradi. Ichki motivatsiya mavjud bo‘lmasa, refleksiya ko‘pincha topshiriqni rasmiy bajarish darajasida qolib ketadi.

Ikkinchisi – **refleksiv-dialogik mexanizm**. Refleksiya talabani o'z qarashlari, qarorlari va faoliyat natijalarini tahlil qilishi, ularning asoslarini aniqlashi hamda zarur hollarda qayta ko'rib chiqishini anglatadi. D. Shyon refleksiv amaliyotni mutaxassisning noaniq vaziyatlarda o'z faoliyatini anglash va takomillashtirish vositasi sifatida izohlaydi [3]. Pedagogik tayyorgarlikda refleksiya kundalik yuritish, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, o'zini o'zi baholash, tengdoshlar fikrini o'rganish va refleksiv suhbatlar vositasida tashkil etilishi mumkin.

Refleksiya dialog bilan uyg'unlashgandagina talaba o'z qarashlarini boshqa nuqtayi nazarlar bilan taqqoslash imkoniga ega bo'ladi. Dialogik hamkorlik jarayonida fikrni dalillar bilan asoslash, qarama-qarshi yondashuvlarni xolis baholash va umumiy xulosaga kelish ko'nikmalari rivojlanadi. Bunday muloqot o'qituvchining tayyor xulosani yetkazishi emas, balki talabani mustaqil fikrlashi uchun sharoit yaratishi bilan tavsiflanadi. O'qituvchi bu jarayonda axborotning yagona manbai emas, balki refleksiya va hamkorlikni tashkil etuvchi fasilitator vazifasini bajaradi.

Uchinchisi – **faoliyatli-transformativ mexanizm**. Kasbiy qarashlardagi o'zgarish amaliy faoliyatda sinab ko'rilmasa, u barqaror kasbiy pozitsiyaga aylanmasligi mumkin. Shu bois talabalar muammoli pedagogik vaziyatlarni hal qilish, dars loyihalarini ishlab chiqish, mikro-dars o'tkazish, rolli modellashtirish, pedagogik amaliyot natijalarini tahlil qilish kabi faoliyatlarga jalb etilishi zarur. Talaba yangi yondashuvni amalda qo'llaydi, natijalarni kuzatadi, teskari aloqa oladi va o'z harakatlariga tuzatish kiritadi. Natijada nazariy xulosa shaxsiy tajribaga, tajriba esa kasbiy faoliyat usuliga aylanadi.

Ushbu mexanizmlarning ishlashi transformativ ta'lim jarayonining quyidagi mantiqiy izchilligini yuzaga keltiradi:

muammoli pedagogik tajriba → tanqidiy refleksiya → dialogik tahlil → mavjud qarashlarni qayta konstruksiyalash → yangi yechimni modellashtirish → amaliy sinov → kasbiy transfer → refleksiv baholash.

Mazkur ketma-ketlik chiziqli algoritm sifatida emas, balki qayta takrorlanadigan rivojlanish sikli sifatida qaralishi kerak. Chunki amaliy sinov natijalari yangi savollarni yuzaga keltirishi, talabanning qarashlarini yana qayta ko‘rib chiqishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shunday qilib, transformativ ta’lim bir martalik o‘zgarishni emas, uzluksiz kasbiy rivojlanishga tayyorlikni shakllantiradi.

Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-shaxsiy rivojlanishini ta’minlash uchun ta’lim jarayonida bir qator pedagogik shart-sharoitlar yaratilishi lozim. Avvalo, talaba o‘z fikrini erkin ifodalashi, xato qilishdan qo‘rqmasligi va muqobil qarashlarni muhokama qilishi mumkin bo‘lgan psixologik xavfsiz muhit zarur. Ikkinchidan, o‘quv mazmuni real pedagogik muammolar bilan bog‘lanishi va bir nechta asoslangan yechimga ega ochiq topshiriqlarni qamrab olishi kerak. Uchinchidan, individual hamda guruhviy refleksiya mashg‘ulotning yakuniy qismi emas, balki butun ta’lim jarayonining muntazam komponenti sifatida tashkil etilishi lozim.

To‘rtinchidan, o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi munosabat hamkorlik, o‘zaro hurmat va dalillarga asoslangan muloqot tamoyillariga qurilishi zarur. Beshinchidan, talabanning mustaqil tanlov qilishi, qarorini asoslab berishi va uning natijasi uchun mas’uliyatni his etishiga imkon berilishi kerak. Oltinchidan, baholash faqat yakuniy natijani qayd etmasdan, talabanning dastlabki va keyingi qarashlari o‘rtasidagi o‘zgarishni ham aniqlashi lozim. Bunda refleksiv esse, portfolio, pedagogik keys, kuzatuv varaqasi va o‘zini o‘zi baholash vositalaridan foydalanish mumkin.

Transformativ ta’lim natijalarini baholashda to‘rtta ko‘rsatkichni hisobga olish maqsadga muvofiq: birinchisi – talabanning o‘z pedagogik qarashlari va ularning shakllanish sabablarini anglay olishi; ikkinchisi – mavjud qarashlarni dalillar asosida tanqidiy qayta baholashi; uchinchisi – yangi kasbiy pozitsiyani pedagogik faoliyatda namoyon qilishi; to‘rtinchisi – egallangan yondashuvni yangi vaziyatlarga mustaqil ko‘chira olishi. Ushbu ko‘rsatkichlar kasbiy-shaxsiy rivojlanishni faqat bilim darajasi bilan emas, balki talabanning fikrlashi, qadriyatlari va faoliyatidagi o‘zgarishlar orqali baholash imkonini beradi.

Transformativ ta'limni tashkil etishda ayrim cheklovlarni ham e'tiborga olish zarur. Har qanday muammoli topshiriq transformativ natijaga olib kelmaydi. Talabani o'z qarashlarini o'zgartirishga majburlash ham transformativ ta'lim mohiyatiga zid hisoblanadi. Transformatsiya pedagog tomonidan oldindan belgilangan fikrni qabul qildirish emas, balki talabaning dalillar, refleksiya, muloqot va tajriba orqali asoslangan xulosaga mustaqil kelishidir. Shuningdek, talabalarning shaxsiy tajribasi, o'zgarishga tayyorligi va refleksiv qobiliyatidagi farqlar sababli rivojlanish sur'ati bir xil bo'lmasligi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, transformativ ta'lim bo'lajak o'qituvchining kasbiy-shaxsiy rivojlanishini bilimlarni oddiy o'zlashtirishdan pedagogik qarashlar va faoliyat usullarini ongli ravishda qayta qurish darajasiga olib chiqadi. Mazkur jarayon motivatsion-aksiologik, refleksiv-dialogik va faoliyatli-transformativ mexanizmlarning o'zaro uyg'unligi orqali amalga oshadi. Muammoli pedagogik tajriba, tanqidiy refleksiya, ochiq muloqot, amaliy sinov va kasbiy transfer asosida talaba o'z rivojlanishining faol subyektiga aylanadi. Natijada unda o'z faoliyatini muntazam tahlil qilish, pedagogik qarorlarini asoslash, yangi sharoitlarga moslashish va uzluksiz kasbiy rivojlanishga tayyorlik shakllanadi.

e

ezzirow J. Transformative learning: Theory to practice // *New Directions for Adult and Continuing Education*. 1997. No. 74. P. 5–12. DOI: 10.1002/ace.7401.

c

aylor E.W. An update of transformative learning theory: A critical review of the empirical research (1999–2005) // *International Journal of Lifelong Education*. 2007. Vol. 26, No. 2. P. 173–191. DOI: 10.1080/02601370701219475.

anton P. *Understanding and Promoting Transformative Learning: A Guide to*

UNESCO. *Including Transformative Education in Pre-service Teacher Training:*

A

